

NOVADI SAPROT

NEVIS AKLI TICĒT, bet kritiski padomāt

Inguna Spuleniece

Par to, kā atšķirt patiesību no viltus ziņas pat tad, kad tā tiek rafinēti maskēta, semināros par dezinformācijas izpētes stratēģiju un rīkiem runāja zinoši eksperti, tostarp NATO Stratēģiskās komunikācijas izcilības centra "StratCom" eksperte Nika Aleksejeva, kura atzina, ka kritisko domāšanu attīstīt ir vērts visiem iedzīvotājiem, lai labāk izvērtētu internetā un sociālajos tīklos publikotās informācijas saturu.

Viena burta atšķirība

"Bieži par viltus ziņām saucam to, kam nepiekrītam," uzskata N. Aleksejeva. Viņa uzsver, ka vieglāk atmaskojamas ir viltus ziņas, kas ir pilnīgs izdomājums, piemēram, šogad izplatīta ziņa par tirdzniecības centra sabrukšanu. Tikai vērts lasītājs ieskatījās, ka centra nosaukums ir "Alffa", nevis "Alfa".

"Ar šo ziņu dalījās vairāk nekā 7000 feisbuka lietotāju. Tas ir tikpat daudz, cik iedzīvotāju Auces novadā. Tāpēc, ja mums ir saskarsme ar notikumu, kas ir neticams, pirmkārt, vajadzētu paskatīties, kas vēl par to raksta. Latvijā mēs apmēram zinām mediju kopienu – kas kuram pieder, par ko raksta, kāpēc. To zinot, varam arī saprast, ar kādu nolūku ziņa tapusi. Šajā gadījumā ziņas izplatītājs bija portāls *redzams.net*, kas nav uzskatāms par ierasto mediju. Uzmanība jāpievērš arī avotam, no kurienes ziņa ņemta. Ja avots ir dokuments, tad, visticamāk, tas ir augšupielādēts internetā, to iespējams sameklēt un apskatīt. Avots var būt arī cilvēks, kura vārds, uzvārds un amats ir nosaukts. Daudz var pateikt aculiecinieki – mums gandrīz katram kabatā ir viedtālrunis, kas spēj fiksēt notikumus gandrīz vai reālajā laikā. Konkrētajā gadījumā attēlos Instagramā divas dienas pēc ziņas par centra sabrukšanu centrs "Alfa" stāvēja tajā pašā vietā neskarts," norādīja speciāliste.

Bilde īsta, konteksts cits

N. Aleksejeva mudina, tāpat kā akli neticēt rakstītajam tekstam, izvērtēt arī attēlus. Tie var būt digitāli modificēti jeb fotošopēti, izmantoti citā kontekstā – paņemti no cita laika un telpas, var būt nepareizi interpretēti. Piemēram eksperte min Latvijas Bankas prezidenta Ilmāra Rimšēviča attēlu, kas, lai arī nebija fotošopēts, tika izmantots nepareizā kontekstā.

Kādā rakstā tika teikts, ka I. Rimšēvičs iesaistīts kukuļošanā, ka viņam ir saites ar Krievijā ietekmīgām personām. Pierādījumam ir attēls, kurā I. Rimšēvičs sēž līdzās aizdomīgam Krievijas

Bēdīgi slavenā fotogrāfija ar Latvijas Bankas prezidentu Ilmāru Rimšēviču, kurš redzams neformālā gaisotnē kopā ar ietekmīgiem cilvēkiem Krievijā, piemēram, Dmitriju Pilščikovu (trešais no kreisās), ietekmīgu figūru Krievijas ieroču tirgū, tā laika Krievijas Informācijas tehnoloģiju institūta vadītāju.

Lāsma Reimanes foto

"Konspirāciju teoriju piekritēji tic, ka viņi domā kritiski. Viņus var censties pārliecināt tikai kāds tuvs, uzticību izpelnījies cilvēks," norāda Nika Aleksejeva.

pilsonim un kopā iedzer. Blakus sēdētājs ir Dmitrijs Pilščikovs, cilvēks, kuru ne visi zinātu un pazītu sejā. "Kaut kas ar šo attēlu īsti līdz galam nebija skaidrs. Pirmā doma, jā, Pilščikovs ir tik svarīgs, ka vienkārši attēlā iemontēts. Kāds ļoti ilgi strādājis, lai filigrāni to izdarītu. Ir rīks "Foto Forensics", kas palīdz saprast, vai kaut kas patiesi tiek montēts. Pārbaudot attēlu, izrādījās, ka tas nav fotošopēts. Noskaidrojot, ka Pilščikovs ir direktors institūtā, kas pēta, kā labāk realizēt ieročus, un ka šajā institūtā ir vēl viens direktors, kurš ir draugs ar Krievijas prezidentu Vladimiru Putinu, gribas secināt, ka arī Rimšēvičs ir draugs ar Putinu. Tomēr atradām, ka konkrētā fotogrāfija tapusi 2010. gadā, kad Rimšēvičs ar tūristu grupu bija devies uz Krieviju makšķerēt, savukārt Pilščikovs par institūta direktoru kļuvis tikai 2014. gadā. Tas arī parāda, ka šī bilde nekalpo par pierādījumu Rimšēvičam celtajos apvainojumos, kā kāds ir vēlējis."

Ēģipte pārvēršas Ķelnē

Mēdz izmantot arī tā sauktos *mīmus*, konstruējot attēlus, lai pievērstu uzmanību kādam

Mims, kas tika izmantots ilustrācijai par Jaungada sagaidīšanas laikā notikušajām izvarošanām Ķelnē.

notikumam, pret kuru foto pārveidotājs iestājas. Piemēram, lai pierādītu, ka Vācijas imigrācijas politika ir nepareiza, viena no partijām vēlēšanās izmantoja konstruētu bildi, atsaucoties uz notikumu, kad Jaungada svinībās Ķelnē notika vairākas izvarošanas, kurās bija iesaistīti imigranti no trešās pasaules valstīm. Īstenībā bilde tapusi, ņemot ekrāna šāviņu no video, kas uzņemts tā sauktā *arābu pavasara* laikā Ēģiptē 2011. gadā, kad žurnālisti tiešām ziņoja par seksuāliem uzbrukumiem. Tika izgriezts modeles attēls, izveidojot *mīmu* no cita laika, telpas un konteksta. "Cilvēki, kas pieraduši attēlu uztvert kā realitātes fiksējumu, ņemot vēl vērā emocionālo pieskaņu, īsti nevar pateikt, vai tā ir patiesība," uzsver N. Aleksejeva.

Vēl viens piemērs – Lietuvā izplatījās dezinformācija, ka ASV kaujas helikopters netīšām izšāvis raķeti, kas trāpījusi dzīvojamajā mājā. Pierādījumam bija pievienots ekrāna šāviņš, par to rakstot oficiāls ziņu avots – ASV Drošības departaments. "Kā gan kaut kam tādā var neticēt! Bet izrādījās, ka šis ekrāna šāviņš sākotnēji bija ilustrācija pavisam citam rakstam, tam nav

nekāda sakara ar Lietuvu, un tāds incidents nemaz nav noticis. Atrodot attēlu, var redzēt, ka materiāliem ir atšķirīgi virsraksti, teksts, autors, datums, saites, bet attēls ir identisks. Īsto rakstu, kurš vēl aizvien dzīvo internetā, atradām, izmantojot attēla meklēšanu: paņēmām bildi, augšuplādējām, iegājām ASV Drošības departamenta lapā un pamanījām atšķirības. Ja grib atrast pirmavotu, tas jāmeklē šādā veidā," uzsver eksperte.

Draugos ar slavenību vai robotu

"Internetā neviens nezina, kas es īsti esmu. Kādas ir pazīmes, pēc kurām varam izvērtēt, vai avotam uzticēties?" jautājumu uzdod "StratCom" pārstāve. Viņa skaidro, ka viens no visneuzticamākiem ir viltots konts, kurā tiek izmantota sabiedrībā zināma cilvēka bilde. Eksistē arī anonīmie konti. Dažkārt tos izmanto tā dēvētie interneta troļļi, kas aktīvi un agresīvi iesaistās diskusijās ar mērķi kaut ko izjaukt, traucēt. Ar līdzīgiem mērķiem tiek nopirkta vai izīrēta pieeja kādiem kontiem, tā teikt, samaksā un pēc tam dari tajos, ko vēlies. Vēl ir robotizētie kon-

UZZIŅAI

Kā tikt ārā no viltus ziņu burbuļa?

– Jāapzinās, ka tu tajā esi.

– Jo ilgāk tajā atrodies, jo vairāk arī citi informācijas resursi domā, ka tev šis saturs patīk, tāpēc apgādā tevi ar to pēc iespējas plašāk.

– Cilvēkiem trūkst elementāru prasmju, darbojoties sociālajos tīklos. Piemēram, *nošēro*, bet neprot *atšērot*.

– Kritiskā domāšana ir neērta un grūta. Stereotipi palīdz ilgi nedomāt, tādēļ tos cilvēki viegli pieņem.

– Ja tīci, ka visi pie varas esošie zog, tev ir ērti viltus ziņu burbulī.

Kā pārbaudīt informācijas patiesumu?

– Lai pārliecinātos, ka attēls nav īpaši apstrādāts, var izmantot "Google" meklētāja **atgriezeniskās meklēšanas metodi**. Līdzīgi, kā tiek meklētas lietas pēc atslēgas vārdiem, tās var meklēt pēc attēla. Attēlu augšupielādē, un "Google" parāda rezultātus, kur un kādā kontekstā šis attēls ir izmantots iepriekš, vai tajā kaut kas nav iemontēts vai mainīts.

– Var izmantot arī rīku "**Foto Forensics**", kurā līdzīgi kā "Google" ievieto hipersaiti vai augšuplādē failu un iegūst attēla trokšņu analīzi. Gaišie laukumi norāda uz kontrastiem un izēmētām vietām.

ti, ko parasti izveido masveidā ar mērķi popularizēt kādu ziņu vai slāpēt kāda viedokļu līdera atziņas sociālajos tīklos. Šie automatizētie konti dalās ar saturu milzīgos apmēros, turklāt arī laikā, kad cilvēks to nedarītu, piemēram, naktī. Šādu kontu tīklus var pazīt pēc vienlaikus publicētiem identiskiem ierakstiem, autentiskā satura trūkuma, līdzīgiem kontu rašanās datumiem.

Pārpirktie konti mēdz būt arī sludinājumu lapas, kurās pēkšņi starp pirkšanas un pārdošanas sludinājumiem parādās, piemēram, kādas politiskās partijas slavinājums. Šādā veidā konta pārpircējs iegūst tūkstošiem sekotāju. "Daļa viltus kontu ir normāls mārketinga paņēmieni, bet, līdzko lasītājs tiek maldināts, nav novilkta stingra robeža, tas nav labi," uzskata N. Aleksejeva.

Sabiedrības integrācijas fonds

Materiāls sagatavots ar Sabiedrības integrācijas fonda finansiālu atbalstu no Latvijas valsts budžeta līdzekļiem.